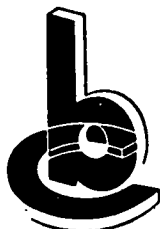


# **Economisch - Statistische Berichten**

**50e JAARGANG - 7 JULI 1965 - No. 2498**

De Stichting Bouwcentrum is gevestigd te Rotterdam en stelt zich ten doel goed en efficiënt bouwen in Nederland en in het buitenland te bevorderen door onderzoek, opleidingen, publicaties, mondelinge en schriftelijke voorlichting.

De werkzaamheden liggen zowel op technisch, economisch als sociologisch gebied. In de laatste tien jaren zijn de werkzaamheden in nationaal en internationaal verband sterk toegenomen.



De Stichting Bouwcentrum zoekt een

## SOCIOLOOG of ECONOOM

die zich in het bijzonder bezig zal houden met onderzoekingen ten aanzien van de beleidsvorming over wonen, woonomgeving en stedenbouwkundige vormgeving.

Aangezien hierbij vooral uitgegaan wordt van de door gebruikers gestelde eisen, heeft het onderzoek deels een sociologische, deels een economische inslag.

Voor deze functie komen zowel binnenkort afstuderenden als reeds enige jaren afgestudeerde

economen en sociologen in aanmerking.

De positie en de mate van zelfstandigheid die geboden wordt, hangt af van de capaciteiten en de ervaring van de kandidaat.

De kandidaten moeten in staat zijn de resultaten van hun onderzoek in systematisch opgezette rapporten vast te leggen.

Zij, die in deze functie geïnteresseerd zijn, worden verzocht een eigenhandig geschreven sollicitatie te richten aan:

**Stichting Bouwcentrum**  
Afdeling Personeelszaken  
Weena 700 Postbus 299  
Rotterdam

# pensioen- regelingen

# herverzekering van pensioenfondsen

# EN

EERSTE NEDERLANDSCHE

BUREAU VOOR COLLECTIEVE CONTRACTEN  
JOHAN DE WITLAAN 50 'S-GRAVENHAGE  
POSTADRES: POSTBUS 5 TEL. (070) 5143 51

## ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de  
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut  
Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.  
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010) 23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieeldreef 1, Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.  
Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland f. 36,50 (studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers;  
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.  
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens  
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

# De behoefte aan winkelvloer

Vooral om te waarschuwen tegen overmatige bouw van nieuwe winkelruimte gaven wij in een vorig artikel <sup>1)</sup> een benaderende berekening van de gemiddelde behoefte aan winkelvloer per hoofd van de bevolking.

Daarbij gingen wij uit van de empirische hypothese, dat  $\frac{1}{7}$  van de winkelmarges beschikbaar zou zijn voor „huur”. Bij de door ons aangenomen gemiddelde huren voor nieuwbouw kwam die berekening uit op een gemiddelde behoefte aan netto-winkelvloer van 0,24 m<sup>2</sup> per hoofd van de bevolking voor verbruiksartikelen en eveneens 0,24 m<sup>2</sup> voor duurzame goederen. De behoefte aan bruto-vloer is omstreeks  $1\frac{1}{4} \times$  zo hoog, zodat de totale behoefte aan bruto-vloer dan op 0,6 m<sup>2</sup> zou komen. Dat is veel lager dan het wel eens losweg genoemde cijfer van 1 m<sup>2</sup> per hoofd van de bevolking, al kan deze waarde in stedelijke centra met een verzorgende functie worden benaderd.

Na publikatie van ons artikel ontvingen wij van verschillende zijden reacties, waarbij ingewijden in verschillende branches de bedoelde hypothese als redelijk realistisch betitelden. De enige wezenlijke afwijkingen, die ons ter oore kwamen, betroffen melkwinkels en apotheken. Die zijn echter kwantitatief van te gering belang om veel invloed uit te oefenen op de totale berekening.

Nu vestigen wij er de aandacht op, dat de bekende econoom Colin Clark voor Groot-Brittannië tot vrijwel gelijke cijfers komt <sup>2)</sup>, al gaat hij van een andere benadering uit. Wij hebben zijn cijfers in guldens en m<sup>2</sup> omgerekend.

*Geschatte behoefte aan winkelvloer  
(nationaal gemiddelde voor Groot-Brittannië)*

	Verkoop per hoofd van de bevolking (f.)	Verkoop per m <sup>2</sup> bruto-vloer (f.)	Behoeft e aan bruto-winkelvloer per hoofd van de bevolking (m <sup>2</sup> )
Voedingsmiddelen .....	824	3.917	0,21
Suiker- en tabakswa ren .....	121	2.611	0,05
Drogisten c.s. ....	52	3.155	0,02
Kleding .....	275	2.285	0,12
IJzerwaa ren, huish. art. ....	155	1.523	0,10
Boeken en papierwaa ren .....	47	1.741	0,03
Meubelen .....	79	2.067	0,04
Sieraden en leerwaa ren .....	17	1.632	0,01
Automobielen .....	187	12.512	0,01
<b>Totaal (vergelijkbaar met onze benadering) <sup>1)</sup></b> .....			0,59
Horeca .....	255	1.741	0,15
<b>Totaal (incl. Horeca-vloer) ...</b>			0,74

Al kloppen de diverse Engelse kengetallen niet precies met de Nederlandse, in het algemeen liggen zij wel in een vergelijkbare orde van grootte. Typisch is dus, dat Colin Clark voor Groot-Brittannië ook tot 0,6 m<sup>2</sup> bruto-winkelvloer, excl. Horeca komt. Hij memoreert bij dit alles, dat de Amerikaanse cijfers ongeveer 20 pCt. hoger liggen, wat hij toeschrijft aan het hogere verbruik van detail-handelsgoederen door de welvarender Amerikanen.

Ook hierin ligt een waarschuwing, dat een veronderstelde behoefte van 1 m<sup>2</sup> bruto-winkelvloer als nationaal gemiddelde bepaald veel te hoog zal zijn. Bij dit alles dient men in aanmerking te nemen, dat er in de moderne winkel-exploitatie een duidelijke tendens is minder voorraad achter de schermen te houden en de voorraad te beperken tot wat in de verkoopruimte kan worden geborgen.

In de ouderwetse winkelexploitatie was slechts 60 pCt. van de bruto-vloer beschikbaar als netto-verkoopvloer. Het oude begrip 1 m<sup>2</sup> bruto-vloer kwam in die gedachten-gang overeen met 0,6 m<sup>2</sup> netto-vloer. Dat is nog wel 20 pCt. hoger dan wij nodig achten, maar dat gaat er nog mee door. Een zekere hoeveelheid overtollige winkelruimte kan men nog wel gebruiken voor bijv. bank- of makelaars-kantoren, kapperssalons e.d.

Colin Clark rekt echter, dat er in de toekomst slechts 20 pCt. van de winkelvloer voor opslag en eventueel werk-plaats nodig zal zijn bij moderne distributie en dat dus 80 pCt. van de bruto-winkelvloer als netto-verkoopvloer zal worden gebruikt. Op die basis zou 1 m<sup>2</sup> bruto-winkel-vloer overeenkomen met 0,8 m<sup>2</sup> netto-verkoopvloer, dus 60 pCt. meer dan hetgeen wij als benodigd hebben geschat en dan hetgeen ook uit de cijfers van Colin Clark als behoefte aan netto-winkelvloer, zonder de Horeca-sector, valt af te leiden.

Dat het zin heeft op dit alles de aandacht te vestigen, blijkt wel uit een uiting op blz. 18 van het jaarverslag 1964 van het Algemeen Waarborgfonds voor de Midden-stand: „Bij beoordeling van de resultaten van winkel-planning en van de wijze waarop projecties van de plano-logen worden gerealiseerd, bleek dat niet zelden winkel-centra té ruim en té kostbaar werden opgezet om een rendabele exploitatie van middenstandsbedrijven mogelijk te maken”.

Hilversum.

Dr. F. W. C. BLOM.  
Drs. J. KWANTES.

<sup>1)</sup> „De uitbreiding van het winkelapparaat” in „E.-S.B.” van 23 oktober 1963.

<sup>2)</sup> „Shopping Centers” in „The Chartered Surveyor” London, april 1965.

## INHOUD

	Blz.	Blz.
De behoefte aan winkelvloer, door Dr. F.W.C. Blom en Drs. J. Kwantes .....	619	
Enkele opmerkingen over arbeidsproductiviteit (I), door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne .....	620	
De jaarverslaggeving van ondernemingen, door Drs. A. B. Westra .....	623	
Het grondbeginsel der waterzuivering, door Drs. J. B. L. Verster .....	626	
Democratie in de onderneming, door A. Willemsen .....	627	
<b>Notities:</b>		
De haven van Rotterdam in het laatste kalenderjaar, door P. Koedijk .....		629
<b>Ingezonden stuk:</b>		
Toezicht door commissarissen, door Ir. G. E. Mathijssen Gerst met een naschrift van Mr. P. A. Blaisse .....		630
Mededelingen voor economen .....		632
Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman .....		632

# Enkele opmerkingen over arbeidsproductiviteit

(I)

## Stijgende arbeidsproductiviteit en dalende meeropbrengsten.

Bij loonpolitieke en andere economische beschouwingen speelt de arbeidsproductiviteit en haar groei een belangrijke rol. De loonontwikkeling wordt immers aan die arbeidsproductiviteit gekoppeld. Hiervoor is nodig dat deze arbeidsproductiviteit in een, bij voorkeur „keihard”, cijfer en nauwkeurig op één procent wordt uitgedrukt. Met deze eis, die de praktijk stelt, is evenwel in strijd dat het begrip arbeidsproductiviteit, en vooral de oorzaken van haar veranderingen, theoretisch en statistisch eer vaag dan scherp te formuleren zijn. Daarom is het nuttig in dit verband enkele opmerkingen te maken.

Wij zijn eraan gewend, dat de arbeidsproductiviteit van jaar tot jaar stijgt. De stijging is groter in tijden van overspanning en kleiner in tijden van enige ontspanning. Volgens het Centraal Economisch Plan 1964 verliep de arbeidsproductiviteit in bedrijven als volgt:

TABEL 1.

### Arbeidsproductiviteit in bedrijven

Jaar	Indexcijfer (1958 = 100)
1950 .....	77
1951 .....	79
1952 .....	81
1953 .....	86
1954 .....	91
1955 .....	95
1956 .....	97
1957 .....	99
1958 .....	100
1959 .....	104
1960 .....	113
1961 .....	113
1962 .....	115
1963 .....	119
1964 .....	124 a)

a) Prognose.  
Bron: C.E.P. 1964.

In feite was in 1964 de arbeidsproductiviteit in bedrijven, volgens het C.E.P. 1965, 6,5 pCt. hoger dan in 1963, dus 126, of 2 pCt. hoger dan de prognose. Dit verschil heeft veel stof doen opwaaien. Theoretisch-economisch is niet te verwachten dat de arbeidsproductiviteit hoger is in tijden van overspanning op de arbeidsmarkt en minder snel stijgt bij enige ontspanning. Het tegendeel immers is gemakkelijker te verklaren: bij overspanning moet men genoeg nemen met arbeidskrachten die anders als onbruikbaar zouden worden beschouwd. Bovendien zou men kunnen stellen, dat bij een overspannen arbeidsmarkt, als arbeiders praktisch niet vervangen resp. ontslagen kunnen worden, de arbeidsdiscipline zal dalen. De ervaring in Nederland wijst er evenwel niet op dat thans de vrees voor werkloosheid een noodzakelijke prikkel is voor het behoud van een redelijke arbeidsdiscipline.

Als wij mogen aannemen, dat dit vroeger wél het geval was, dan mogen wij constateren, dat de arbeidsmoraal thans veel hoger is dan vroeger. Maar met deze factor, die een niet-dalen verklaart, zijn de oorzaken van de sterke stijging van de arbeidsproductiviteit niet gevonden, want bij een overspannen arbeidsmarkt zijn zeker ook arbeiders in het productieproces opgenomen die qua vakkennis en fysieke geschiktheid tot de zwakkeren en minder productieven gerekend moeten worden. Dat dus met een over-

spanning een stijging van het ziekteverzuim gepaard gaat, behoeft niet op een geringere arbeidsmoraal te wijzen. Wél dient er rekening mede te worden gehouden, dat de invoering van de vijfdaagse werkweek op zich zelf een oorzaak van minder ziekteverzuim is.

Het feit, dat bij enige ontspanning in de economische bedrijvigheid de arbeidsproductiviteit minder snel stijgt dan bij overspanning, vindt zijn verklaring in het verschijnsel dat vele werkgevers in een dergelijke situatie arbeiders in dienst houden die zij technisch zouden kunnen missen. Men wil namelijk het risico niet lopen bij herstel van de bedrijvigheid over onvoldoende werkkrachten te beschikken.

Deze omstandigheid moet tot een tussenopmerking leiden. Dit „hamsteren” van arbeidskracht is namelijk alleen maar zinvol als en zolang de arbeidsmarkt zeer krap is. Het is dan ook waarschijnlijk dat als er een arbeidsreserve van bijv. 3 pCt. is, dit hamsteren geen zin meer heeft. Het is daarom mogelijk dat pogingen om tot enige verruiming van de arbeidsmarkt tot bijv. 3 pCt. te komen maar weinig succes hebben, maar als dit percentage bereikt is dan kan het daarna zeer snel verder oplopen door het vrijkomen van gehamsterde arbeid. De toestand van een tekort aan werklozen kan dan ineens, en zeer gevoelig, overslaan in een situatie van te grote werkloosheid. De toestand van een gunstige arbeidsmarkt moet zo gezien als een labiele worden gekenschetst.

## Arbeidsproductiviteit en kapitaalintensiteit.

Nu geldt de theorie dat bij een hogere arbeidsbezetting de gemiddelde arbeidsproductiviteit lager is alleen onder de voorwaarde dat de andere factoren onveranderd zijn gebleven. Als per arbeider meer resp. betere productiemiddelen ter beschikking staan, zal dit een omstandigheid zijn die tot hogere arbeidsproductiviteit leidt. Zonder twijfel zijn de netto-investeringen hoog, maar voert dit ook tot een hogere investering per arbeider? Wij moeten hier namelijk onderscheid maken tussen twee vormen van investering:

1. *breedte-investering*, waardoor nieuwe arbeidsplaatsen worden gevestigd, zonder dat de hoeveelheid kapitaal per arbeidsplaats toeneemt;

2. *diepte-investering*, waardoor de hoeveelheid kapitaal per arbeider vermeerderd.

Deze onderscheiding is voor ons probleem van belang, omdat de breedte-investering leidt tot extra vraag naar arbeidskrachten, maar niet tot verhoging van de arbeidsproductiviteit, terwijl de diepte-investering juist wél leidt tot verhoging van de arbeidsproductiviteit en, als de vraag naar producten niet evenredig toeneemt, tot het uitstoten van arbeidskracht. Marx maakte reeds het zelfde onderscheid tussen accumulatie van kapitaal die de organische samenstelling daarvan resp. niet en wel verhoogt.

Welke van deze twee vormen van investering overheerst nu in ons land? Als wij letten op de voortdurende krapte op de arbeidsmarkt, ondanks het feit dat o.a. door de bevolkingsaanwas het arbeidspotentieel met 60.000 per jaar toeneemt, dan komt men tot de conclusie dat er relatief veel in de breedte is geïnvesteerd. Kijken wij evenwel naar de toeneming van de arbeidsproductiviteit dan luidt de

conclusie dat er zeer veel in de diepte geïnvesteerd moet zijn. Voor beide opvattingen, die trouwens niet geheel met elkaar in strijd behoeven te zijn, kan men dus macro-economische argumenten aanvoeren. Omdat het verband tussen grootte en vorm van de investeringen nauw verweven is met het vraagstuk van de toeneming van de arbeidsproduktiviteit, willen wij er iets nader op ingaan.

In de eerste plaats kan ook zonder *netto*-investering de arbeidsproduktiviteit stijgen als de versleten werktuigen vervangen worden door andere, die een zelfde bedrag kosten, maar technisch beter zijn. Gezien de snelle stijging van de werktuigtechniek is het waarschijnlijk dat deze factor niet veronachtzaamd mag worden. Anderzijds leidt niet alle netto-investering tot vergroting van de hoeveelheid kapitaalgoederen die in produktiebedrijven per arbeider ter beschikking staan, en zelfs niet tot vergroting van de hoeveelheid kapitaal, die voor de gezamenlijke arbeiders beschikbaar is.

Wat er in de afgelopen jaren bijv. in de Delta-werken geïnvesteerd is, heeft noch geleid tot diepte-, noch tot breedte-investering. De investeringen in woningen hebben maar voor een klein deel enig effect kunnen hebben op het aantal arbeidsplaatsen en op de arbeidsproduktiviteit. Van de investeringen in scholen en andere openbare gebouwen kan hetzelfde worden gezegd. Als wij dan ook de gestegen arbeidsproduktiviteit voor een belangrijk deel uit de diepte-investeringen willen verklaren en als wij er verder rekening mee houden, dat een groot deel van de investeringen (woningen en overheidsinvesteringen) t.a.v. de arbeidsproduktiviteit nagenoeg neutraal is, dan moeten wij wel tot de conclusie komen dat er in de bedrijven relatief veel in de diepte is geïnvesteerd.

Ten einde enig inzicht te geven in de investeringen die voornamelijk van invloed geweest kunnen zijn op de toeneming van de arbeidsproduktiviteit in de bedrijven, geven wij onderstaande gegevens.

TABEL 2.

*Consumptie en investeringen in 1964 en 1965*  
(in mrd. gld.)

Nationale bestedingen	1964	1965 a)
Consumptie		
van particulieren .....	34,76	38,14
van overheid .....	9,09	10,14
Totale consumptie .....	43,85	48,28
bruto-investeringen		
door overheid .....	2,98	3,30
in woningen .....	2,85	3,29
in voorraden .....	1,60	0,90
in vaste activa in bedrijven .....	9,42	10,14
Totale bruto-investeringen .....	16,85	17,63
w.v. afschrijvingen .....	5,44	5,90
w.v. totale netto-investeringen .....	11,41	11,73
Totale nationale bestedingen .....	60,70	65,91

a) Prognose.  
Bron: C.E.P. 1965.

Globaal heeft van de f. 17 mrd. bruto-investeringen de f. 10 mrd. in de bedrijven een directe en belangrijke invloed op de verhoging van de arbeidsproduktiviteit, hetzij doordat de afgevoerde activa door gelijkwaardige maar produktievere vervangen zijn, hetzij doordat een deel van de rest tot diepte-investering leidt. Aangezien overheidsinvestering

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG IN **InterUnie**

BELEG INTERNATIONAAL

BELEG INTERNATIONAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

(I. M.)

gen en woningen zeer duurzaam zijn, mogen wij aannemen dat een groot gedeelte van de afschrijvingen op de vaste activa in de bedrijven betrekking heeft. Hieruit volgt dat globaal in de bedrijven de afschrijvingen de helft van de bruto-investeringen uitmaken en dus van de zelfde orde van grootte als de netto-investeringen zijn. Van deze netto-investeringen is dan een gedeelte, globaal 2 pCt. van het totaal bedrijfsvermogen in vaste activa, bestemd voor breedte-investeringen in verband met de bevolkingsvermeerdering. Als wij aannemen dat de afschrijvingen, en dus in dit geval toevallig ook de netto-investeringen, ongeveer 6 pCt. van het totale vaste bedrijfsvermogen uitmaken, dan is de netto-investering te verdelen in 2 pCt. voor breedte- en 4 pCt. voor diepte-investeringen. Op deze wijze zou een stijging van 2 à 2,5 pCt. van de arbeidsproduktiviteit uit de diepte-investeringen verklaard kunnen worden.

**Arbeidsproduktiviteit en organisatie.**

Naast het vervangen van oude produktiemiddelen door technisch betere en de eigenlijke diepte-investeringen, is een factor die gunstig op de arbeidsproduktiviteit inwerkt de geleidelijke verbetering van de organisatie in de bedrijven. Wij zien evenwel geen kans om deze factor te kwantificeren. Slechts een klein percentage van de bedrijven onderwerpt in een bepaald jaar zijn organisatie aan een kritisch onderzoek, maar die het doen, zien in het algemeen hun arbeidsproduktiviteit door de reorganisatie niet onbelangrijk stijgen.

Van de bedrijven, die geen systematisch onderzoek verrichten, zal wel een groot deel enige verzwakking in de organisatie ondergaan. Het is nu eenmaal een ervaringsfeit, dat organisaties waaraan geen speciale aandacht gegeven wordt „verouderen”, d.w.z. dat daarin desorganisatie optreedt. Zo'n verzwakking van de organisatie behoeft natuurlijk niet merkbaar te worden door een geringere arbeidsproduktiviteit. Er kunnen namelijk compenserende factoren in de sector van de kapitaalgoederensfeer optreden.

Wij achten het evenwel waarschijnlijk dat de belangrijke verbetering in de organisatie van een kleine reorganiserende groep bedrijven een gunstiger uitwerking op de arbeidsproduktiviteit heeft dan de lichte verzwakking in een groot aantal bedrijven. De indruk is immers, dat over een reeks van jaren de gemiddelde organisatie van onze bedrijven beter en niet slechter wordt. De spanning op de arbeidsmarkt is trouwens in vele gevallen een stimulans om meer aandacht aan de organisatie te geven, d.w.z. om met het zelfde aantal mensen meer te presteren. Vaak gebeurt dat zelfs, min of meer onbewust, onder de drang van de noodzaak.

### Structurele verandering in het arbeidsbestand.

Op langere termijn gezien gaat de verbetering van de organisatie gepaard met een structurele verandering in de samenstelling van het arbeidsbestand. Tot aan de eerste wereldoorlog was in vele bedrijven iedere arbeider zijn eigen krachtbron en eigen planafdeling. De stoommachine had hierin slechts in enkele bedrijfstakken, en daar nog slechts voor enkele activiteiten, verandering gebracht. Arbeiden ging met zweeten gepaard. In onze eeuw veranderde dit vooral onder invloed van de elektromotor. Fysieke kracht wordt nog maar weinig verlangd. Hiermede ging een overgang van handgereedschap op grote en kleine machines gepaard.

De *maatschappelijke* arbeid voor transport bestond vroeger direct in sjouwen en thans indirect grotendeels in het fabriceren, mede inclusief het ontwerpen en tekenen van gemotoriseerde werktuigen. Maatschappelijk is er een belangrijke overgang geweest en nog steeds aan de gang, van nauwelijks geschoolde, in ieder geval goedkope en fysieke kracht eisende zweters naar hoger geclassificeerde en hoger betaalde geschoolde en intellectuele arbeid.

Behalve deze ontwikkeling was en is er nog een andere gaande. De arbeidsverdeling, waarbij iedere arbeidstaak nog een zinvol samenhangend geheel vormt, werd enerzijds opgevolgd door een zinloze arbeidssplitsing, o.a. aan de lopende band, en anderzijds door een vergaande specialisatie waarbij de geringere breedte van de arbeidstaak gecompenseerd werd door grotere diepgang. Deze dubbele beweging leidde tot een nog verder uit elkaar gaan van de ongeschoolde en de specialistische arbeid, van de mens die automatisch werkt en de leiding die deze arbeid moest plannen en controleren. Waarschijnlijk trad daarbij reeds enige verschuiving ten gunste van de arbeid van de „witte boorden” op. Maar zeker is deze overgang daar waar de automatisch werkende mens door een automaat wordt vervangen. Door een terugkoppelingsmechanisme in te schakelen, werden de automatische automaten tot reagerende automaten gemaakt.

In dit stadium is een groot deel van de maatschappelijke productie gericht op het ontwerpen en construeren van reagerende automaten, en door het regelen van het door die automaten uitgevoerde produktieproces. Het aantal

werkers die met „jij” aangesproken worden, vermindert relatief en zelfs absoluut t.a.v. arbeiders die met „U” worden aangesproken. Stijging van de arbeidsproductiviteit gaat hier gepaard met overgang van lager gekwalificeerde en lager betaalde arbeid naar hogere. Een deel van de door de arbeidsproductiviteit verkregen „ruimte” wordt geabsorbeerd door deze overgang en is dus niet meer beschikbaar om het algemene loon- en inkomensniveau evenredig te verhogen. Door deze overgang van lager naar hoger gekwalificeerde arbeid stijgt trendmatig het gemiddeld uitbetaalde loon meer dan het stijgingspercentage van de regelingslonen aan-geeft.

De stijging van de arbeidsproductiviteit gaat gepaard met en is een gevolg van enerzijds een andere verhouding tussen de hoeveelheid arbeid en de hoeveelheid kapitaal en anderzijds van een hogere kwalitatieve samenstelling en van het arbeidsbestand en van het kapitaalbestand. Het feit dat de arbeidsproductiviteit stijgt, *ondanks* de hoge graad van werkgelegenheid, kan aan deze kwantitatieve en kwalitatieve veranderingen worden toegeschreven, terwijl de hoge arbeidsmoraal maakt dat van die kant geen sterke tegenwerkende factor aanwezig is.

Delft.  
Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.



# SENATOR

*Gulden Eeuw*  
18, 20, 29, 33, 37 en 42 ct!

## aanstekelijk lekker!

# De jaarverslaggeving van ondernemingen

## De visie van de Commissie-Verdam en van de werkgeverscommissie.

De Commissie-Verdam heeft in haar rapport over „Herziening van het ondernemingsrecht” een aantal aanbevelingen op het terrein van de jaarverslaggeving opgenomen. De volgende punten lijken ons de kern van deze aanbevelingen te omvatten:

1. algemene voorschriften voor de inrichting van de jaarrekening invoeren;
2. deze voorschriften gelden voor een ruime kring van ondernemingen;
3. in een aantal gevallen wordt (register)accountantscontrole verplicht gesteld.

Deze punten willen wij hieronder afzonderlijk in het kort bespreken en daarbij in een aantal gevallen tevens de op dat onderdeel afwijkende visie van de werkgevers vermelden, zoals deze is neergelegd in het rapport „Verslaggeving, Verantwoording en Voorlichting door de Besturen van N.V.'s”, in juli 1962 uitgebracht door de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden. Hierbij dient men niet uit het oog te verliezen, dat er verschillen in benaderingswijze tussen beide rapporten bestaan.

Het rapport van de Commissie-Verdam bevat een voorontwerp van wet op de jaarrekening van ondernemingen; dat van de werkgeverscommissie is vrijer in zijn conclusies, omdat legislatieve arbeid niet haar doel was. Voorts zijn in het rapport-Verdam politieke tegenstellingen — gelukkig — merkbaar; tegenstellingen, die in het werkgeversrapport in het geheel geen rol spelen. De Commissie-Verdam deelt mede geen overleg met het georganiseerde bedrijfsleven als zodanig te hebben gepleegd, al zijn er natuurlijk wel informele contacten geweest. Het werkgeversrapport richt zich in hoofdzaak op naamloze vennootschappen, die een industrieel bedrijf uitoefenen. Ondanks deze verschillen lijkt de voorgenomen wijze van behandeling doelmatig.

## Algemene voorschriften voor de inrichting van de jaarrekening.

De hoofdlijnen van deze voorschriften vallen gedeels samen met die in het werkgeversrapport. Een aantal opvallende punten willen wij hier nader bespreken.

## Waarderingsgrondslagen.

Het werkgeversrapport spreekt een duidelijke voorkeur uit voor de hantering van de vervangingswaarde-theorie als waarderingsgrondslag. Deze voorkeur ontbreekt bij de Commissie-Verdam.

## Commissarissenbezoldiging.

„De jaarrekening vermeldt de bezoldiging van ieder der commissarissen van de onderneming” (art. 7). De publieke belangstelling, waarin de beloning van het commissarisschap zich momenteel mag verheugen, is voor de commissie blijkens haar toelichting op art. 7 aanleiding om publikatieplicht voor te schrijven als rem op excessieve beloningen.

Deze aanbeveling is niet unaniem tot stand gekomen.

Sommige leden achten het een „te ver tegemoetkomen aan ongemotiveerde nieuwsgierigheid”. Zij zijn van mening, dat men niet verder moet gaan dan vermelding van het totale bedrag, dat aan commissarissen gezamenlijk is toegekend. Andere leden willen de publikatieplicht uitgebreid zien tot het winstaandeel, dat ieder der bestuurders wordt toegekend.

In dit verband rijst de vraag hoe te handelen met beloningen, die bij de internationale concerns aan commissarissen van dochtermaatschappijen toekomen. Art. 12 (3) luidt: „Omtrent de ondernemingen waarin door de deelneming rechtstreeks of middellijk zeggenschap bestaat over meer dan de helft van het geplaatste kapitaal worden voorts alle gegevens verstrekt, die krachtens deze wet in de jaarrekening moeten voorkomen”. Het lijkt ons, dat hier een individuele vermelding ook verplicht is. Deze opsomming zou bij de internationale concerns wel eens een indrukwekkende omvang kunnen krijgen en daarmee haar doel — een goede en verantwoorde voorlichting — voorbijschieten.

Voorts dient men zich te realiseren, dat commissarissen hun tantièmes in sommige gevallen weer moeten afstaan aan organisaties, waarvan zij deel uitmaken. Aparte vermelding van ieders tantièmes in jaarverslagen kan dan een onjuiste indruk vestigen. Het lijkt daarom nuttig tevens aan te geven welke beloningen niet aan betrokkenen in privé toekomen. Wij denken hier met name aan beloningen voor q.q.-commissariaten, zoals deze vaak door banken, beleggingsmaatschappijen enz. worden vervuld.

De hier gesignaleerde aspecten verdienen beide nadere beschouwing. In het werkgeversrapport ontbreekt de hier besproken aanbeveling.

## Deelnemingen.

De commissie maakt op dit punt een belangrijk onderscheid:

1. deelnemingen, waarvan de moedermaatschappij tenminste 25 pCt. van het geplaatste aandelenkapitaal bezit;
2. deelnemingen, waarvan de moedermaatschappij méér dan 50 pCt. van het geplaatste aandelenkapitaal bezit.

Voor de eerstgenoemde categorie zijn „zo getrouw mogelijke inlichtingen” voldoende (art. 12 (1)). Voor de tweede categorie moeten voorts alle gegevens worden verstrekt, die volgens het voorstel in de jaarrekening moeten voorkomen (art. 12 (3)). De reden voor dit onderscheid vindt de commissie in het feit, dat de moedermaatschappij bij minderheidsdeelnemingen (25 pCt. tot en met 50 pCt.) de waarderingsgrondslagen niet steeds zelfstandig kan vaststellen of aan de eigen, afwijkende waarderingsgrondslagen kan aanpassen. Voorts kan de moedermaatschappij zelf afhankelijk zijn van de gegevens, zoals deze haar worden verstrekt.

Wij betwijfelen of deze mogelijkheden bij meerderheidsdeelnemingen wel steeds aanwezig zijn en denken daarbij in het bijzonder aan de eerste, dikwijls moeizame, jaren na een overname.

Betekent dit nu impliciet, dat alle deelnemingen (min-

derheids- en meerderheidsdeelnemingen) moeten worden opgesomd? Anders gesteld, is de minimumeis — het verstrekken van zo getrouw mogelijke inlichtingen — denkbaar zonder een dergelijke opsomming? Dit lijkt ons niet het geval. Ook de strekking van de toelichting wijst in die richting. De aanhef daarvan luidt: „Een van de oorzaken, waardoor het bedrijfsleven vaak zo weinig doorzichtig is, wordt gevormd door de onderlinge vervlechtingen tussen de ondernemingen”.

Het werkgeversrapport stelt: „Het hangt van zeer uiteenlopende factoren af, of in het jaarverslag een opsomming van de ondernemingen, waarin is deel genomen, kan worden opgenomen, al dan niet onder vermelding van de omvang van de deelneming”. Dit standpunt klinkt genuanceerder. Wij kunnen ons inderdaad indenken, dat er met name voor internationaal werkende ondernemingen reële belangen geschaad kunnen worden door volledige publikatie van de deelnemingen.

Met betrekking tot de publikatie over meerderheidsdeelnemingen stelt de commissie: „Deze gegevens worden verstrekt hetzij in de vorm van afzonderlijke of samengevoegde jaarrekeningen van deze ondernemingen, hetzij in die van een geconsolideerde jaarrekening van de onderneming”. Is er voor meerderheidsdeelnemingen nu ook een combinatie van beide methoden mogelijk? Anders gezegd, moet er een keuze gemaakt worden tussen ofwel alle meerderheidsdeelnemingen in de consolidatie betrekken ofwel voor alle meerderheidsdeelnemingen afzonderlijke of samengevoegde jaarrekeningen publiceren? Het is van betekenis, dat de vrijheid gehandhaafd blijft om sommige meerderheidsdeelnemingen wél en andere niet te consolideren; de keus tussen beide mogelijkheden is dikwijls gecompliceerd, te gecompliceerd om in een wettekst te worden vastgelegd.

De voorkeur voor consolidatie in het werkgeversrapport neemt de commissie niet over. Het werkgeversrapport beveelt waardering van deelnemingen op intrinsieke waarde aan, berekend op dezelfde grondslagen als bij de moedermaatschappij. Het geconsolideerde eigen vermogen is dan gelijk aan het niet geconsolideerde eigen vermogen, waardoor de consolidatie haar juiste functie vervult, t.w. een toelichting geeft op de jaarrekening van de moedermaatschappij. Een dergelijke aanbeveling ontbreekt in het commissieverslag.

#### Prioriteits aandelen.

De namen van houders van (beheers)prioriteitsaandelen en de nominale waarde van ieders bezit moeten worden gepubliceerd (art. 17 (1) letter d). Als de aandelen in handen zijn van een rechtspersoon, moeten tevens de namen van de bestuurders van die rechtspersoon worden vermeld (art. 17 (2)). Sommige leden wensen een dergelijk voorschrift tevens van toepassing te zien op het aandelenbezit in handen van bestuurders van de onderneming. Andere leden wensen de voorgestelde publikatieplicht beperkt te zien tot vennootschappen, die niet tot deponering hunner jaarrekening bij het Handelsregister verplicht zijn.

Een dergelijke aanbeveling is niet opgenomen in het werkgeversrapport.

#### Verleende koopopties op aandelen.

De mogelijkheid bestaat, dat de onderneming al of niet voorwaardelijke koopopties op haar aandelen verleend heeft tegen een relatief lage koers en daarmee aan de rechthebbenden een voordeel heeft toegekend.

Dergelijke opties dienen naar onze mening in de jaarrekening of de toelichting daarop vermeld te worden. Men zou kunnen stellen, dat een dergelijke verplichting uit art. 23 volgt: „...dan wel op andere wijze financiële verplichtingen heeft aangegaan, welke niet onder de schulden zijn opgenomen, wordt de omvang van die verplichting medegedeeld”. Niettemin geloven wij, dat aparte vermelding hiervan in art. 17, dat over het kapitaal handelt, zinvol zou zijn.

#### Converteerbare leningen.

Voor converteerbare leningen moeten de conversievoorwaarden worden vermeld (art. 19 (4c)). Deze eis lijkt wat ver te gaan. Conversievoorwaarden immers plegen ingewikkeld en daardoor uitgebreid te zijn. Voor leken zullen de belangrijkste punten, t.w. de huidige conversiekoers en de regeling van vervroegde aflossing, voldoende zijn. De looptijd moet ingevolge art. 19 (3e) toch al worden vermeld. Ten slotte houdt een onafhankelijke trustee veelal toezicht op de juiste naleving van de conversievoorwaarden.

#### Omzetvermelding.

In de omvang van de zaken (niet de omzet) van de onderneming gedurende het verstreken boekjaar wordt inzicht gegeven met behulp van de in de betrokken bedrijfstak gebruikelijke maatstaven, hetzij in absolute getallen, hetzij in verhoudingscijfers ten opzichte van het voorafgaande jaar, aldus art. 25 van het ontwerp. Welbewust spreekt de commissie van omvang van de zaken en niet van omzet. In bepaalde bedrijfstakken, met name in bank- en verzekeringswezen, is omzet een moeilijk definieerbaar begrip.

Het is jammer, dat de commissie niet met wat meer overtuigingskracht omzetvermelding in gevallen, waarin dit technisch uitvoerbaar is en commercieel niet op wezenlijke bezwaren stuit, heeft aanbevolen. Een dergelijke mening treft men volgens de perscommentaren aan in de brochure „De aandeelhouder en herziening van het vennootschapsrecht” van de Vereniging Effectenbescherming. Wij sluiten ons bij deze visie aan.

Het werkgeversrapport, dat overigens over industriële bedrijven handelt, spreekt een duidelijke voorkeur uit voor omzetvermelding.

#### Minimale publikatie-eisen inzake een verlies- en winstrekening.

Blijkens art. 26 ziet een verlies- en winstrekening, die voldoet aan minimale eisen — behoudens vermelding van de omvang van de zaken — er als volgt uit:

Exploitatiesaldo .....	.....
Afschrijving op duurzame goederen .....	.....
Inkomsten uit deelnemingen .....	.....
Inkomsten uit beleggingen .....	.....
Voorziening voor belasting .....	.....
Buitengewone lasten en baten .....	.....

Winst .....

Het schema verwerkt in het werkgeversrapport, dat — nogmaals gezegd — voornamelijk industriële ondernemingen behandelt, is als volgt opgesteld:

Omzet .....	.....
Kostprijs van de omzet .....	.....
Waarin begrepen:	
Afschrijvingen .....	.....
Overige kosten .....	.....
Bedrijfsresultaat .....	.....



<b>Overige baten:</b>			
Deelnemingen .....	.....		
<b>Beleggingen:</b>			
Inkomsten .....	.....		
Koerswinst .....	.....		
Ontvangen resp. berekende interest .....		.....	
Diversen .....		.....	
			.....
<b>Overige lasten:</b>			
Betaalde interest .....	.....		
Diversen .....	.....		
			.....
Winst vóór aftrek van belastingen .....		.....	
Voorziening voor belasting over de winst .....		.....	
			.....
Winst .....		.....	
			.....

Een aantal verschillpunten valt op:

1. overige baten en lasten worden in het voorstel van de commissie tezamen gevoegd; in het werkgeversrapport is dit niet het geval;

2. interest wordt in het werkgeversrapport afzonderlijk vermeld en dan nog gesplitst in betaalde en ontvangen interest; dit ontbreekt in het commissievoorstel;

3. inkomsten uit beleggingen worden in het werkgeversrapport gesplitst in inkomsten en koerswinsten; in het commissievoorstel komt dit niet voor;

4. de plaatsing van de belastingvoorziening vóór buitengewone lasten en baten in het commissievoorstel is opmerkelijk; wij vragen ons af of, en zo ja welke, bedrijfseconomische betekenis hieraan moet worden toegekend.

#### Deze voorschriften gelden voor een ruime kring van ondernemingen.

De kring van ondernemingen, waarvoor de voorstellen van de commissie zouden moeten gelden, kan in het algemeen omschreven worden als die groep van ondernemingen, die gefinancierd worden door een groep van verschaffers van risicodragend kapitaal, en die de onderneming niet zelf besturen. Art. 1 verstaat onder onderneming: 1. de naamloze vennootschap; 2. de coöperatieve vereniging; 3. de onderlinge waarborgmaatschappij en 4. de landbouwkredietbank, ook als zij geen coöperatieve vereniging is. De overigens onbelangrijke commanditaire vennootschap op aandelen wordt hier niet opgenoemd.

De vraag kan rijzen, waarom regelingen met betrekking tot de financiële verslaglegging alleen moeten gelden voor ondernemingen en niet voor alle organisaties in de civielrechtelijke sector, die deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Wij denken hier met name aan verenigingen en stichtingen, die in het kader van hun ideële doelstelling een bedrijf uitoefenen. De financiële verslaglegging van omroepverenigingen en crematoriumverenigingen bijv. zou zeer wel een object van wettelijke regeling kunnen zijn. Deze instellingen kennen evenzeer verantwoordingsplicht, alleen niet aan verschaffers van risicodragend kapitaal, maar aan hun leden of donateurs. Ook zij hebben in de gang van zaken geïnteresseerd personeel, obligatiehouders, andere creditoren, potentiële afnemers en leveranciers. Wij realiseren ons overigens terdege hiermee een moeilijk punt naar voren te brengen. Publieke discussie hieromtrent lijkt niettemin zinvol.

#### In een aantal gevallen wordt (register)accountantscontrole verplicht gesteld.

Als waarborg voor een behoorlijke naleving van de verplichtingen inzake de jaarverslaggeving ziet de commissie o.m. verplichte accountantscontrole voor een aan-

tal ondernemingen. Verplichte accountantscontrole zal gelden voor:

1. naamloze vennootschappen met een geplaatst aandelenkapitaal van tenminste f. 500.000; 2. naamloze vennootschappen, waarvoor publikatieplicht krachtens art. 42c W.v.K. geldt; 3. landbouwkredietbanken en coöperatieve verenigingen, die tenminste 200 leden of een balanstotaal van tenminste f. 3 mln. hebben.

Naamloze vennootschappen, voor wie publikatieplicht krachtens art. 42c W.v.K. geldt, zijn:

a. die N.V.'s, die aandelen aan toonder, of certificaten daarvan, tot een bedrag van minstens f. 250.000 hebben geplaatst of in omloop hebben gebracht, al of niet tezamen gerekend. Voor deze categorie van N.V.'s heeft de commissie het voorstel ingediend de in het W.v.K. genoemde bovengrens van f. 50.000 te verhogen tot f. 250.000;

b. die N.V.'s, die obligaties aan toonder of certificaten aan toonder van obligaties op naam in omloop hebben gebracht;

c. die N.V.'s, wier aandelen of obligaties of certificaten daarvan aan de beurs genoteerd zijn;

d. die N.V.'s, waarvan het bedrijf is of mede is het opnemen van gelden van derden;

e. die N.V.'s, die het verzekeringsbedrijf uitoefenen.

Omgekeerd kan men zeggen, dat er geen verplichte accountantscontrole geldt voor:

1. de kleine landbouwkredietbank of coöperatieve vereniging;

2. de commanditaire vennootschap op aandelen;

3. die N.V.'s, die een lager geplaatst kapitaal hebben dan f. 500.000 en niet onder de publikatieplicht krachtens art. 42c W.v.K. vallen.

De door de commissarissen benoemde accountant kan te allen tijde door hen worden ontslagen (art. 34 letter h). Deze bepaling lijkt wat ver te gaan. Momenteel is het, voor zover ons bekend, gebruikelijk dat een accountant, die de opdracht tot controle van de jaarrekening heeft ontvangen, pas met ingang van het volgend boekjaar ontslagen kan worden, behoudens in geval van dringende redenen. Naar onze mening is aanpassing aan dit redelijke gebruik gewenst.

In een van de perscommentaren over de reeds genoemde brochure van de Vereniging Effectenbescherming komt de volgende suggestie voor: „De Vereniging zou de registeraccountant willen opdragen om tevens zijn licht te laten schijnen over feiten en verschijnselen in de stukken, die latente gevaren inhouden voor het voortbestaan resp. de verdere ontwikkeling der onderneming”. Wij kunnen ons niet indenken hoe deze opdracht past in de normale taak van de accountant, die een jaarrekening certificeert, namelijk een onafhankelijk oordeel te geven over de vraag of de jaarrekening een juist beeld geeft van vermogen en winst. Deze taak omvat nimmer beleidsbeoordeling, doch slechts beoordeling van de verslaggeving van het gevoerde beleid. De bedoelde suggestie zal onvermijdelijk tot beleidsbeoordeling leiden, hetgeen de vertrouwensrelatie tussen controlerend accountant en cliënt aantast. Dit neemt niet weg, dat de accountant in zijn tweede functie van adviseur van de leiding, deze zaken zeker aan de orde zal stellen, maar, om de beeldspraak voort te zetten, het schijnsel van dit licht mag niet buiten de directiekamer zichtbaar zijn.

### Algemene conclusie.

Zowel in Europa als in de Verenigde Staten bestaat de laatste jaren een uitgebreide publieke discussie — zowel in vakkringen als daarbuiten — over de eisen, waaraan de verslaggeving van ondernemingen moet voldoen. In sommige landen wil men het gestelde doel bereiken door het uitvaardigen van min of meer gedetailleerde voorschriften en in andere landen zoekt men de oplossing in een beperkt aantal algemene bepalingen, waaraan bedrijfsleven, jurisprudentie en accountantsorganisaties een nadere, eigentijdse, inhoud moeten geven. Het is verheugend, dat de commissie laatstgenoemde, dynamische, benaderingswijze tot uitgangspunt van haar studie heeft gekozen.

Samenvattend, zouden wij gaarne de volgende kanttekeningen bij het rapport van de Commissie-Verdam willen plaatsen:

1. Is het juist, de geformuleerde eisen voor een goede jaarverslaggeving niet tevens van toepassing te verklaren op verenigingen, stichtingen e.d. die in het kader van hun ideële doelstelling een bedrijf uitoefenen (art. 1)?

2. De voorgestelde bepalingen t.a.v. deelnemingen lijken wat al te stringent (art. 12).

3. De verplichting, commissarissenbeloningen te vermelden, houdt in haar huidige redactie geen rekening met de zgn. „q.q.-commissariaten” van banken enz. (art. 7).

4. Het lijkt nuttig de verplichtingen in het ontwerp op te nemen om verleende koopopties op aandelen te vermelden.

5. De wenselijkheid van omzetvermelding zou wat scherper uit de verf moeten komen in het ontwerp en de toelichting daarop (art. 25).

6. De mogelijkheid van ontslag van de accountant op een willekeurig moment ware te beperken tot het einde van het boekjaar, behoudens in geval van dringende redenen (art. 34 letter h).

De hierboven weergegeven, kritische, opmerkingen staan ons respect voor de studie van de Commissie geenszins in de weg. Zij beogen slechts een bijdrage te leveren tot een publieke discussie.

Rotterdam.

Drs. A. B. WESTRA.

## Het grondbeginsel der waterzuivering

In het Wetsontwerp, houdende regelen omtrent de verontreiniging van oppervlaktewateren <sup>1)</sup>, wordt in hoofdstuk I — Algemene Bepalingen —, art. 1 lid 1, het uitgangspunt van deze wet geformuleerd in ongeveer gelijke bewoordingen als reeds vroeger o.m. in provinciale reglementen geschiedde. Het artikel luidt als volgt: „Het is verboden door middel van daartoe bestemde werken en inrichtingen afvalstoffen, verontreinigende of schadelijke stoffen in welke vorm ook, middellijk of onmiddellijk te brengen in oppervlaktewateren zonder vergunning van het krachtens deze wet daartoe bevoegde gezag”.

Deze bepaling heeft op het eerste gezicht veel redelijks in zich en wellicht heeft zij een lange en respectabele juridische geschiedenis achter zich. Toch loont het de moeite haar kritisch te bezien in het licht van moderne opvattingen inzake publieke diensten en industrialisatie, en dit voornamelijk omdat hiermede onmiddellijk samenhangt het vraagstuk van de verdeling der financiële lasten van de zuivering van afvalwater.

Immèrs, wie aanneemt dat de lozing van afvalwater op een openbaar water in wezen een onrechtmatige daad is, waarvoor men ten hoogste bij wijze van gunst toestemming kan krijgen onder bezwarende voorwaarden, zal geneigd zijn te aanvaarden dat *eigenlijk* de lasten der zuivering (of van bijv. de gesloten afvoer naar zee) in hun volle zwaarte behoren te drukken op de vervuiler. Subsidie op de zuiveringskosten is dan helemaal een onverwachte genade.

Wie daarentegen van mening is dat de zuivering (of afvoer naar open water) van verontreinigd water resorteert onder de publieke voorzieningen, die de overheid in een modern geïndustrialiseerd land ten behoeve van haar onderdanen moet treffen in ruil voor de algemene belastingen die zij oplegt en int, zal tot een geheel andere conclusie komen.

Wie zich niet doctrinair op een dezer twee standpunten stelt zal zoeken naar een formule, op grond waarvan zowel de vervuiler als de overheid een taak wordt toegedeeld,

zodat men alle argumenten, ook die van praktisch politieke aard, kan introduceren om te komen tot een redelijke lastenverdeling en een goed samenspel.

Hoewel men het Voorlopig Verslag van de bijzondere commissie uit de Tweede Kamer ver moet doorworstelen alvorens over deze zaak iets aan te treffen (zij wordt merkwaardig genoeg eerst vermeld bij de artikelsgewijze behandeling aan het eind!), vindt men ten slotte toch zijn moeite beloond in het volgende commentaar:

„Vele leden waren . . . van mening, dat dit beginsel vervangen moet worden door een bepaling waarin een dergelijk lozen verbod wordt, waarbij het mogelijk moet zijn om ontheffing van dit verbod te krijgen. Bovendien achtten deze leden het wenselijk om de lozing van afvalwater zonder meer aan een vergunning of ontheffing te binden, omdat het zeer moeilijk is op grond van objectieve normen vast te stellen wat „verontreinigende of schadelijke stoffen” zijn; zulks zal immers veelal van de kwaliteit van het ontvangende water afhangen” <sup>2)</sup>.

De vreugde over het feit dat althans enige kritische aandacht aan het belangrijke art. 1 lid 1 wordt besteed, wordt getemperd door de cryptische onduidelijkheid juist van deze opmerkingen. Het komt mij voor dat toch alleen maar bedoeld kan zijn te zeggen dat het irreal is de wet zo te lezen alsof de bedoelde vergunningen wel en niet zouden kunnen worden gegeven, dat het uitgangspunt moet zijn dat historische lozers *recht* hebben op deze vergunning, zij het onder bezwarende voorwaarden, en dat het te meer noodzakelijk is dit als een recht te erkennen waar het zijn van „verontreinigend of schadelijk” een te weinig objectief bepaalbare (negatieve) kwaliteit is.

Indien dit de juiste uitleg is van deze passage in het Voorlopig Verslag, zo mag geconstateerd worden dat hiermede de vinger is gelegd op een wel zeer wonde plek in het wetsontwerp. Men mag dan evenwel hopen dat dit punt bij de verdere behandeling nader zal worden uitgewerkt. Deze uitwerking kan dan moeilijk een andere zijn dan die

<sup>1)</sup> Zitting 1964-1965, 7884, nos. 1 en 2.

<sup>2)</sup> Zitting 1964-1965, 7884, no. 4, blz. 10.

welke gaat in de richting, aangegeven in de aanhef van dit artikel: dat hier niet alleen voor de vervuiler een taak en een verantwoordelijkheid ligt, doch voor de vervuilers en de overheid gezamenlijk.

Het is geen toeval dat daarmee tal van belangrijke andere opmerkingen in het Voorlopig Verslag meer achtergrond zouden krijgen en daardoor waarschijnlijk ook een algemener instemming. Zo wordt er (blz. 8) door „vele leden” en door „vele andere leden” gepleit voor landelijke uniformiteit van heffingen of bijdragen om discriminatie uit te sluiten, resp. voor een uniforme bedrag voor de niet-rijkswateren c.q. voor een gelijke retributie binnen één provincie. Het is duidelijk dat dit betoog sterker wordt als men de overheid principieel mede-verantwoordelijk acht voor de zuivering.

Elders (blz. 7) wordt de vrees uitgesproken dat de kosten de groei der voorzieningen zullen remmen als dit laatste niet wordt ondervangen door een verdergaande financiële steun van rijkswege. Hiervoor is aanzienlijk minder grond als de zorg voor de zuivering der oppervlaktewateren in beginsel ook een overheidszaak wordt geacht.

Nog duidelijker is dit, waar (blz. 7) erop wordt gewezen dat men de eis om voorzieningen „op de toekomst te plannen”, m.a.w. de voorzieningen groter te maken dan thans noodzakelijk is, toch moeilijk in die zin kan afwentelen op de huidige gebruikers, dat zij voor alle lasten worden geplaatst.

Hoe is het mogelijk dat in dit land en in deze tijd een wet van het in art. 1 lid 1 geformuleerde uitgangspunt uit wordt geconcipieerd? In een tijd dus, waarin diezelfde overheid industrieën aantrekt door elementaire kostenfactoren als aanvoerwegen, havens en zelfs grond en gebouwen voor een belangrijk deel mee te financieren. Hoe is toch te verklaren dat prestige-overwegingen (het aantrekken van nieuwe vestigingen) zoveel zwaarder wegen dan eerbied voor historisch verworven rechten? Of speelt hierbij een rol het geringere vertrouwen dat men heeft in de levenskansen der traditionele industrieën, waaronder men veelal de ergste vervuilers aantreft?

Zou het laatste het geval zijn dan ligt de opmerking wel zeer voor de hand dat er zowel uit een oogpunt van behoud van werkgelegenheid als ter vermindering van onnodig verlies van kapitaal eerder voor verlichting dan voor verzwaring der lasten aanleiding is.

Men denke over de lasten ener effectieve waterzuivering niet te licht. De M.v.T. op het wetsontwerp zegt over de heffingen ten behoeve van het Rijk het volgende: „Het ligt in de bedoeling voor de verontreiniging met organische stoffen het bedrag per i.e. (inwoners-equivalent) voor de eerste maal te bepalen op f. 2,50 per jaar” (blz. 13). Dit bedrag correspondeert ongeveer met de lasten die nu reeds in het Waterschap De Dommel worden geheven.

Voor de lederindustrie (om een voorbeeld te noemen) leidt dit tot een last in de orde van grootte van  $\frac{1}{2}$  pCt. van de omzet. Het lijkt dat hiermede wel meteen het maximum is bereikt. Indien het juist is wat het Voorlopig Verslag op blz. 3 onderaan vermeldt, nl. dat België de waterzuiveringsinstallaties voor 60 tot 80 pCt. subsidieert, stelle men zich de discriminatie voor de Nederlandse industrie niet te gunstig voor.

Het beeld wordt nog ongunstiger zodra men erbij betreft wat het Verslag vermeldt op blz. 8. Vele leden vragen daar of mag worden verwacht dat de exploitatielasten der rijkszuiveringsinstallaties „in overeenstemming met het kostenbeeld van een aantal kleine zuiveringsinstallaties” mogen worden gesteld op 10 tot 12 pCt. van de investeringskosten. Zij stellen dan dat de lozers op rijkswateren in een bevoorrechte positie zullen komen te verkeren ten opzichte van de bezitters van zuiveringsinstallaties, die slechts een vergoeding krijgen voor de bestrijding van de investeringskosten „welke vaak meer dan f. 50 per i.e. bedragen”.

Het is niet alleen de discriminatie welke hier afschrikwekkend opdoemt, doch ook de hierin opgesloten exploitatielasten op zichzelf die met 10 à 12 pCt. van f. 50 reeds f. 5 à f. 6 per i.e. zouden belopen, en daarmee de draagkracht van verschillende sectoren van ons industriële apparaat, die voor de streken waarin zij zijn gevestigd van eminent belang zijn, aanzienlijk zouden overschrijden.

Zo zijn het ook belangrijke praktische overwegingen (overwegingen namelijk van draagkracht) die dwingen tot een voortgezette kritische bezinning op het uitgangspunt van het voorliggende ontwerp van wet. Het uitgangspunt staat met het historisch gegroeide en vanuit het algemeen belang welbegrepen recht op lozing op gespannen voet. Het bedreigt bovendien de levensvatbaarheid van bedrijven op een wijze die uit de tijd is.

Gilze.

Drs. J. B. L. VERSTER.

## Democratie in de onderneming

In het bij „Editions du Seuil” in Parijs verschenen boek „Pour une réforme de l'entreprise” behandelt François Bloch Lainé de problemen samenhangend met de constitutie van de onderneming in de bestaande economische wetgeving, en de zijns inziens noodzakelijke wijziging of aanpassing van deze wetten aan de sterk veranderende maatschappelijke organisatie.

Als een belangrijk punt dat kenmerkend is voor de hedendaagse economische samenleving noemt Bloch Lainé de arbeid van steeds meer mensen in de grote naamloze vennootschappen. De onderneming wordt daardoor steeds meer tot de kern van deze samenleving. Behalve een economisch doel heeft de onderneming noodzakelijkerwijs een sociaal doel gekregen: naast produceren, en het steeds

meer aan de orde komende verdelen — waarbij dan nog de manier waarop zeer belangrijk is te achten — dient de onderneming ook de groepsbelangen van de samenstellende delen als arbeid en kapitaal, werknemers en geldschietters tot elkaar te brengen.

De stelling nu, waarvan Bloch Lainé in zijn werk uitgaat, is dat een dergelijke — onvermijdelijk nodige — belangensamenmelting niet verwezenlijkt kan worden in het zeer verouderde juridische keurslijf, waarin de onderneming zit verstrikt. Met andere woorden, een wetgeving gebaseerd op de economie van de negentiende eeuw, en dan nog maar juist daterend van het punt waar de eerste maatschappelijke omwentelingen als gevolg van de technische revolutie zich deden gevoelen, kan eenvoudig in de

zestiger — en komende! — jaren van deze eeuw, honderd jaar later dus, niet meer voldoen.

De wetgeving improviseert, houdt de versnelde ontwikkeling van de economische samenleving niet meer bij, raakt in feite dus achter, belemmert daardoor een gezonde uitgroei en veroorzaakt botsende krachten binnen deze samenleving. Als voorbeelden van dit laatste noemt Bloch Lainé de banden van de onderneming met haar geldschieters en die met haar werknemers. Hij stelt daarbij vast, dat in een groeiend aantal ondernemingen de invloed die de geldschieters op de werkelijke bedrijfsleiding uitoefenen of slechts ogenschijnlijk, dus in feite niet, bestaat, of van een abnormale buiten alle proporties vallende grootte is. Het eerste geval doet zich voor wanneer de bedrijfsleiding over een belangrijke, zoal niet onbeperkte, bewindvoering beschikt. Daartegenover bestaat een abnormaal grote invloed wanneer de bedrijfsleiding een — veelal naar buiten onmerkbaar — controle over doen en laten ondergaat, maar al te dikwijls door een minderheid van het aandelenpakket.

Een voorbeeld van het eerste geval is de directie die naar het schijnt slechts één gezag erkent: de aandeelhoudersvergadering. In feite minimaliseert zij dit gezag echter door verslaggeving aan vergaderingen waarop slechts kleine gedeelten van de aandeelhoudersgroep verschijnen. In ieder geval tracht zij het gezag dat van een dergelijke vergadering uitgaat, bij voorbaat uit te hollen door een zo gering mogelijk beroep te doen op deze, de kapitaalmarkt vertegenwoordigende, geldschieters en de bedrijfsfinanciering intern te verzorgen. Een voorbeeld van het tweede geval is de situatie in de familie-n.v., waar een kleine minderheid het volledige toezicht over een onderneming voert, hoewel de huidige kapitaalbreng ten opzichte van het totaal minimaal is.

Volgens Bloch Lainé zijn dit bewijzen voor de stelling dat de democratie in de onderneming is verwaterd in plaats van — en dat beeld zou de historische ontwikkeling toch te zien moeten geven — toegenomen. De oplossing ligt volgens de auteur in een — wettelijk geregelde — verantwoording van de onderneming zowel t.o.v. de geldschieters als t.o.v. de werknemers en van een heroriëntering van het gehele economische bestel, waarin de onderneming participeert.

De ideeën van Bloch Lainé komen uit de verf in het gedeelte „L'entreprise et son personnel”, waarin de werknemers als beheerden, de werkgever — dat is: de onderneming — als de beheerder worden voorgesteld. Uit deze situatie, die volgens de schrijver een spiegel is van de menselijke samenleving op velerlei terrein, volgt het „natuurlijke” streven van de groep beheerden, de zeggenschap van de beheerders te beperken. Hierbij speelt geen enkele rol, of deze zeggenschap haar basis vindt in staats- dan wel in particulier kapitalisme. Dit streven naar machtsbeperking — het verzet tegen een honderdjarige, verouderde economisch-juridische voogdij — heeft als direct doel (waarvan de rechtmatigheid steeds minder discutabel wordt): arbeidsvoorwaarden evenredig aan de stijging van de welvaart en medezeggenschap in de beslissingen, die de economische ontwikkeling, gunstig of ongunstig, kunnen beïnvloeden.

Ten aanzien van het ondernemersstandpunt: „De werknemers delen niet in de risico's, verzetten zich integendeel krachtens hun constitutie, in het voorgaande aangetoond, in het algemeen tégen de onderneming. . . . . maar verlangen desondanks een controlerende functie ten opzichte van de onderneming uit te oefenen” en „De vakorganisaties eisen voor zich deze medezeggenschap op maar wensen daarnaast volledige oppositiemogelijkheid te behouden”, is het antwoord van Bloch Lainé — zeker in zijn algemeenheid terecht! — : het principe van de democratie is juist de mogelijkheid, aan een ieder geboden, toegang te verkrijgen tot het beleid. Dit principe is de basis zowel van de industriële als van de politieke democratie; het alternatief schijnt slechts de links of rechts gerichte dictatuur van een extreme minderheid: proletariaat of kapitalisme.

#### De plaats van de onderneming in het economisch geheel.

Bloch Lainé — uiteraard voorstander van een systeem van geleide economie — meent, dat de onderneming naast „eigen” belangen ook, krachtens haar werk al of niet doelbewust, de belangen van de gehele economische gemeenschap waarin zij is opgenomen, nastreeft. Hieruit concludeert hij een onvermijdelijke coördinatie van belangen, waaruit als voorwaarde resulteert, en eigenlijk daaraan vooraf dient te gaan, het plannen van de economische gebeurtenissen. Volgens Bloch Lainé zijn de opvattingen van voorstanders van een vrije economie en die van aanhangers van de planeconomie niet tegenstrijdig doch complementair.

De planeconomie regelt de grotere beslissingen, die van direct levensbelang voor de economische samenleving en daarmee ook voor de individuele onderneming zijn: beslissingen, die discipline vergen ten bate van de uitvoering van het plan. Alle andere, binnen de onderneming beperkte, beslissingen worden door deze vrij genomen, waarbij als uitgangspunt het economisch belang van de onderneming geldt. Met andere woorden: wanneer het nuttige optreden van de onderneming voor de collectieve economie is vastgelegd, kan zij verder — binnen dit raam — vrijelijk haar beslissingen nemen.

In „lignes de conduite” wordt het richtsnoer gegeven voor de verwezenlijking van de plannen van Bloch Lainé. De genoemde resterende vrijheid ten aanzien van de te nemen beslissingen wordt onverdeeld aan de onderneming toegedacht. Immers, indien ten einde elk besluit tot uitvoering te kunnen brengen de onderneming toestemming nodig heeft van aandeelhouders, werknemers en „toezichhoudende organen”, valt onmacht tot het nemen van maatregelen te vrezen.

Bloch Lainé ontvouwt een democratische machtsregeling die het hart van zijn studie vormt, nl. het vervangen van de leiding uitgeoefend door de bezitters, door een leiding krachtens de functie in de onderneming, zodanig dat, hoewel eigendom het beheer over de onderneming niet onmogelijk maakt, deze eigendom toch zeker nog niet volstaat om een recht tot het uitoefenen van leiding te waarborgen, of, eenvoudiger gezegd, niet de erfenis alleen mag bepalend zijn voor het directeurschap over een bedrijf. Verder: invoering van de medezeggenschapsgedachte in de

(I. M.)



N.V. SLAVENBURG'S BANK



## De haven van Rotterdam in het laatste kalenderjaar

Met bekwame spoed heeft de Directie van het „Havenbedrijf der gemeente Rotterdam” gegevens het licht doen zien over het zeescheepvaart- en goederenverkeer in de Rotterdamse haven gedurende het vorige jaar.

Het aantal aangekomen zeeschepen steeg wederom: van 26.112 in 1963 tot 27.548 in 1964, dat is met 5 pCt. De N.R.T. der binnengekomen zeeschepen vermeerderde van 67 mln. in 1963 tot 70 mln. in 1964 (4 pCt.).

Het aantal zeeschepen en hun tonnage dat de Rotterdamse haven aandeed, vormt evenwel geen afdoende bewijs voor de belangrijke groei van de haven. Het voortduren van die groei wordt bewezen door de gestadige toeneming van het goederenverkeer in deze wereldhavens. We geloven dit te kunnen aantonen door in het volgende overzicht enige gegevens te vermelden over het goederenverkeer in 1964.

Goederenverkeer ter zee naar en van Rotterdam in mln. metrieke tonnen

	1955			1963			1964			1963 = 100
	Naar Rotterdam	Van Rotterdam	Totaal	Naar Rotterdam	Van Rotterdam	Totaal	Naar Rotterdam	Van Rotterdam	Totaal	
Stukgoed .....	6,5	3,9	10,4	10,5	5,5	16,0	12,1	6,2	18,3	114
Massagoed .....	38,8	17,0	55,8	68,5	18,8	87,3	75,6	19,7	95,3	109
w.v.:										
minerale oliën .....	17,4	7,8	25,2	44,2	15,3	59,5	46,1	15,9	62,0	104
ertsen .....	7,5	0,0	7,5	10,8	0,0	10,8	14,5	0,0	14,5	134
kolen .....	7,8	7,4	15,2	5,3	1,3	6,6	5,2	1,2	6,4	97
granen .....	3,3	0,1	3,4	4,6	0,4	5,0	4,5	0,5	5,0	100
meststoffen .....	0,8	1,2	2,0	1,5	1,3	2,8	2,1	1,4	3,5	125
ander massagoed .....	2,0	0,5	2,5	1,9	0,5	2,4	3,2	0,7	3,9	162
Totalen .....	45,3	20,9	66,2	79,0	24,3	103,3	87,7	25,9	113,6	110

Uit het overzicht blijkt een evenwichtige verhoging van het verkeer der voornaamste goederengroepen, waarvan vooral de regelmatige groei van het stukgoederenverkeer opvallend en verheugend

is. Rotterdam is ook nog steeds belangrijk als doorvoerhaven, getuige de volgende gegevens, eveneens ontleend aan het cijfermateriaal van het gemeentelijk „Havenbedrijf”.

1963	Totaal aanvoer	79,004 mln. ton
w.v. invoer	53,628	„ „
doorvoer	25,376	„ „
Totaal afvoer	24,276	„ „
w.v. uitvoer	18,235	„ „
doorvoer	6,041	„ „

1964	Totaal aanvoer	87,691 mln. ton	111
w.v. invoer	55,635	„ „	104
doorvoer	32,056	„ „	126
Totaal afvoer	25,915	„ „	107
w.v. uitvoer	18,925	„ „	104
doorvoer	6,990	„ „	116

Rotterdam is ook een belangrijk bunkerstation: in 1963 beliep de aan- en afvoer van bunkermateriaal 3,01 mln. ton; in 1964 3,58 mln. ton (1963 = 100, 1964 = 119).

het goederenverkeer ter zee een belangrijke en regelmatige groei vertonen, waardoor een meer evenwichtige vooruitgang, vergeleken met vroeger (met name de vooroorlogse periode) is te constateren.

We zien uit het vorenstaande dat alle delen van

Rotterdam.

P. KOEDIJK.

onderneming, zodanig dat het zelfbestuur van de onderneming behouden blijft, maar de vakorganisatie een controlerende en richtinggevende functie kan uitoefenen. En ten slotte: overeenstemming moet worden bereikt t.a.v. de belangen van de geleide economie en die van de vrije onderneming met als uitgangspunt dat de onderneming moet voldoen aan de eisen binnen het raam van „het plan” door de macro-economie gesteld. Hierop is het hervormingsplan van Bloch Lainé gebaseerd.

Deze nieuwe basis, nodig voor zijn „reformatie van de onderneming”, vergt bepaalde voorwaarden:

- een reëel leidinggevend orgaan moet in het leven worden geroepen;
- de kapitaalleverantie dient opnieuw te worden geregeld;

c. de vakorganisatie moet invloed hebben op de ondernemersbeslissingen, resp. deze met gezag kunnen aanvechten;

d. een beroepsorgaan moet worden ingesteld, dat de — tegengestelde — belangen sferen, waarbinnen de onderneming werkt, verenigt.

De top van de onderneming bestaat uit een directieteam dat wordt gevormd door verkiezingen binnen de onderneming uit een groep van de voornaamste leidinggevende en/of commerciële functionarissen. De voorzitter van dit team is de uiteindelijke beslissingsbevoegde, verantwoordelijke directeur. Deze topgroep, collectief, is verantwoording verschuldigd aan een toezicht uitoefenende vergadering, bestaande uit vertegenwoordigers van werknemers en beleg-

gers, eventueel uitgebreid met door de overheid aangewezen commissarissen.

Deze vergadering wordt gekozen door de — voltallige — aandeelhoudersvergadering aan de ene kant en door de employés binnen de onderneming anderzijds. De bevoegdheid van de vergadering zal voornamelijk tot uiting komen in haar controlerende functie ten aanzien van de directiegroep en in haar bevoegdheid tot het uitoefenen van financiële controle. Voor dit laatste zou bij uitstek geschikt zijn de vergadering van aandeelhouders, met als controle-middel de werknemers- en overheidscommissarissen.

Overigens maakt Bloch Lainé een duidelijk onderscheid tussen kleine aandeelhouders en werkelijke kapitaalverstrekkers. De eerste groep, die volgens haar aard direct belang heeft bij de opbrengst van spaargelden, zou als obligatiehouders dienen te worden beschouwd. De grote geldschietters dragen een speciale verantwoordelijkheid ten aanzien van de onderneming. Zij verlenen hun goedkeuring aan de benoeming van de topleiding en sanctioneren de gedragingen van deze leiding. Zij zouden niet in de anonimiteit mogen blijven, bezitten nominale effecten en kunnen deze niet afstoten dan met algemene goedkeuring of met inachtneming van een bepaalde gereglementeerde „opzegtermijn”.

Ten aanzien van o.a. kredietverlenende organen, die dikwijls een sterke invloed kunnen uitoefenen (zoals met name banken, die kredieten kunnen verstrekken welke gezien in het licht van de werknemersbelangen en de belangen van de kleine beleggers op langere termijn van grote betekenis kunnen zijn), is Bloch Lainé van mening dat deze géén het kapitaal vertegenwoordigend lichaam mogen vormen noch gelijkgesteld kunnen worden met de beide andere groepen kapitaalverstrekkers. Als compromis in deze stelt Bloch Lainé voor: aan een door de staat benoemde gezagsdrager de vertegenwoordiging van deze groeperingen op te dragen.

#### **Grondregels voor de werknemers en voor de vakorganisatie.**

Bloch Lainé stelt dat naast bepalingen voor het kapitaal en de leveranciers hiervan, een regeling ten aanzien van de werknemers gewenst is. De vakorganisatie wordt hierbij betrokken, omdat de macht hiervan als noodzakelijke achtergrond beschouwd wordt voor een doelmatige functionering, volgens het nieuwe schema, van de werknemersvertegenwoordiging in het ondernemingsbeleid. Weer wordt de vergelijking getrokken met de politieke democratie, waar voor een democratisch functionerend gouvernement eveneens een sterke oppositie onontbeerlijk is. Het vestigen van de macht van de vakorganisatie binnen de onderneming moet zodanig worden geregeld, dat de persoonlijke vrijheid van de werknemer — ten aanzien van ontslagname e.d. — op geen enkele wijze in het geding wordt gebracht. Overigens wijst de auteur op de verwachting dat deze machtspositie van de vakvereniging in de ondernemingsstructuur dienstig kan worden gemaakt aan het regelen van interne geschillen.

Bloch Lainé toont zich geen voorstander van het inschakelen van de werkgeversorganisatie in het door hem gedachte bestel: stellend dat de ondernemingen als, economische macht tegenover de staat als politieke macht staan, zegt hij moeilijk te kunnen inzien dat zich tussen deze beide machtsblokken een derde als tussenpersoon zou moeten dringen. De taak van de werkgeversorganisatie wordt door hem gekenschetst als liggend op een dienstenverlenend vlak ten aanzien van uitwisseling van bedrijfs-

gegevens, research, statistische verwerking van individuele gegevens en van bedrijfstakgegevens, juridische en fiscale adviezen, opleidingssystemen binnen het kader van de bedrijfstak, onderling gewaarborgde kredietverlening, contacten met aanverwante bedrijfstakken e.d.

Concluderend vanuit zijn stellingen meent Bloch Lainé dat een nieuwe (economische) rechterlijke macht, die niet onvermijdelijk in de plaats van de huidige moet treden, nodig wordt om de geschillen die wellicht ontstaan, te beoordelen en de oorzaken weg te nemen. Een nieuwe groep commissarissen zou moeten worden benoemd: ambtenaren zonder eigendom over hun ambt, zoals de notarissenstand en verenigd in een eigen „gilde”, ongeveer gedacht in een vorm zoals advocaten hun orde of artsen hun maatschappij voor de geneeskunst hebben. Zij zouden over de financiële aspecten van de ondernemingshandelingen, toekomstige of historische, een volstrekt waarheidsgetrouw beeld aan de toezichthoudende vergadering moeten bieden, en daarnaast de bevoegdheid moeten hebben tot het eisen van verantwoording aan degenen die met het financiële beheer zijn belast.

Deze ambtenaren zouden de geschilkwesties moeten behandelen die niet door onderhandelingen binnen het bedrijf kunnen worden opgelost. Zij zouden moeten ressorteren onder een overkoepelend gezagsorgaan dat de toezichthoudende en scheidsrechterlijke ambtenaren onder zijn discipline houdt. De mogelijkheid wordt ook geopperd om overheidsbureaus, zoals de arbeidsinspecties, onder dezelfde noemer te vangen om mede daardoor de geopperde nieuwe rechterlijke macht te creëren.

François Bloch Lainé is in Parijs geboren (1912), in 1935 gepromoveerd tot doctor in de rechten (proefschrift o.a. over het gebruik van de vrije tijd door de arbeider). Hij was eerst inspecteur van financiën (tijdens de oorlog beheerde hij de financiën van de ondergrondse beweging); sinds 1953 is hij hoofd van de „Caisse des Dépôts et Consignations”, waaronder werkzaamheden op het gebied van huisvestingverbetering en andere soortgelijke sociale initiatieven ressorteren. In „Pour une réforme de l'entreprise” brengt hij een gefundeerde studie in de openbaarheid; een visie op de naar zijn mening toekomstige wijze van inrichting en beleidvoering in de onderneming.

Enschot.

A. WILLEMEN.

### **INGEZONDEN STUK**

## **Toezicht door commissarissen**

Naar aanleiding van het belangwekkende artikel over de structuur der onderneming van Mr. P. A. Blaisse in „E.-S.B.” van 26 mei jl. zij het ons vergund een enkele opmerking te maken over zijn uitspraak, dat de Vereniging Effectenbescherming uitgaat van een verouderde stelling, als deze meent dat de commissarissen toezicht uitoefenen ten behoeve van de aandeelhouders.

Dat toezicht slechts kan worden uitgeoefend ten behoeve en in opdracht van een duidelijk omschreven instantie, is vanzelfsprekend. Toezicht wordt niet uitgeoefend krachtens eigenmachtig initiatief. Aangezien de aandeelhouders de commissarissen benoemen, zijn zij de opdrachtgevers, waarbij het niet aan anderen overgelaten wordt om te dis-

cuteren voor wie de commissarissen toezicht uitoefenen (over de wijze van benoeming: zie later).

De verscheidenheid van onderwerpen waarover de commissarissen in het belang der n.v. hun toezicht uitstrekken en waarbij zij tegelijk hun advies ter beschikking stellen, is groot en vloeit voort uit de zeer vele aspecten der onderneming, zowel intern als naar buiten. Meestal worden in de statuten nog een aantal handelingen opgesomd, waarvoor aan de commissarissen een autoriserende taak wordt opgedragen ter inperking van de vrijheid der directie, ten einde de aandeelhouders te beschermen tegen overschrijding van aanvaarde risico's, tevens ter bescherming van derden.

Aangezien het geheel overbodig is om in de wet of in de statuten op te nemen, dat de onderneming of haar bestuur zich aan rechts- en fatsoensnormen dient te houden (slechts bij overtreding der maatschappelijke normen wordt door daartoe bevoegden opgetreden), strekt het toezicht der commissarissen zich ook zonder verdere voorschriften uit over de normen die de directie in acht dient te nemen in haar verhoudingen tot niet-aandeelhouders, zowel werknemers, als leveranciers, afnemers en de gemeenschap. De afweging van belangen der n.v. en aandeelhouders tegenover de belangen van hen die buiten de n.v. staan, behoeft niet nader gespecificeerd te worden, bijv. als zouden de commissarissen ook toezicht uitoefenen ten behoeve der werknemers, waarvoor geen andere rechtsgrond aanwezig is dan die van het naleven van de maatschappelijke normen die voor een ieder, dus ook voor een n.v., gelden.

De commissarissen moeten waken voor de belangen der n.v. (waarin de aandeelhouders geen „groep” zijn), uiteraard ook als deze in tegenstelling zouden zijn tot die van enkele der aandeelhouders.

Er zijn stromingen, die voor het bereiken van hun doeleinden allereerst een interne desintegratie der n.v. denken te moeten veronderstellen en de verhoudingen tussen directie, commissarissen en aandeelhouders doen vervagen om in de aldus geschapen leegte in te kunnen dringen. Het is daarom zo noodzakelijk om uit abstracte filosofische discussies terug te keren tot simpele verhoudingen, te simpeler en begrijpelijker naarmate over meer eigen ondernemingservaring beschikt wordt. Dit is pertinent niet strijdig met menselijke en wijze verhoudingen tussen de n.v. en de arbeid. Eenvoudige taal en oprechte bedoelingen leiden eerder tot wederzijds begrip en achting dan gewrongen ethische wensconstructies in min of meer vage en weinig concrete bewoordingen. Wanneer aanmerking gemaakt wordt op de ondemocratische oligarchische verhoudingen binnen de n.v., dan moet men daaruit niet afleiden dat de aandeelhouder verder genegeerd kan worden, maar men zou gevolg moeten geven aan de dringende wens om verouderde oligarchische voorrechten af te schaffen. „Nieuwe stijl” geldt niet alleen voor commissarissen, maar is zeer nodig, ook voor de n.v. in de toekomstige verhoudingen binnen de E.E.G. De vennootschapswetgeving in ons land schiet zeer tekort in de bescherming van de rechten der belanghebbenden (lees: degenen, die als aandeelhouders hun kapitaal goed ten behoeve van de onderneming beschikbaar stellen).

Wij zouden de directie en commissarissen door de aandeelhouders willen doen benoemen, na een enkele voordracht door zittende directieleden en commissarissen, resp. alléén door de commissarissen, maar waarbij aan aandeelhouders het recht toekomt onder bepaalde voorwaarden eveneens kandidaten voor te stellen dan wel deze functionarissen te ontslaan.

's-Gravenhage.

IR. G. E. MATHIJSEN GERST.

## NASCHRIFT

Bij lezing van de opmerkingen, welke van de zijde van de Vereniging Effectenbescherming door Ir. G. E. Mathijssen Gerst worden gemaakt, krijg ik de indruk, dat hij de door mij gekritiseerde obsoleete constructies van het huidige Wetboek van Koophandel ongewijzigd wenst te handhaven. In antwoord op zijn laatste alinea zij dan door mij vooropgesteld, dat ik de bestaande feitelijke situatie, waarin weliswaar formeel het zwaartepunt bij de aandeelhouder ligt, die echter in wezen door het algemeen gepraktiseerde coöptatiestelsel naar het tweede plan wordt geschoven, juridisch in de wet zou willen funderen. Dat is ook stellig in overeenstemming met de jongste evolutie van het juridisch-wetenschappelijk zicht op de zelfstandigheid van het bestuur tegen de achtergrond van het belang van de N.V.

Voor het overige moge ik volstaan met uit bovenstaande reactie enkele niet direct houdbare stellingen te signaleren.

1. De tweede alinea bevat een iets te vergaande simplificatie. Uit het feit, dat formeel de aandeelhouders de commissarissen benoemen, wordt een lastgevingsverhouding tussen hen geconstrueerd. Allereerst vloeit het een niet uit het ander voort. Bovendien, dat de commissarissen lasthebber van de aandeelhouders zouden zijn, lijkt een stelling, welke momenteel niet meer door velen wordt verdedigd.

2. De vijfde alinea hinkt, zo komt het mij voor, op twee gedachten. Zouden immers de aandeelhouders geen „groep” in de N.V. zijn en bijgevolg de belangen identiek, dan is er geen probleem. Maar zo is het typisch niet. De alinea tendert anderzijds naar de identificatie van het N.V.-belang en het meerderheidsbelang (het belang van andere aandeelhouders dan „enkelen”). Deze vereenzelviging wordt juist door de moderne visie afgewezen.

3. Hoe subjectief rekbaar fatsoensnormen (redelijkheid en billijkheid?) wel zijn blijkt uit de inhoudsbepaling van het begrip „belanghebbenden” in de voorlaatste alinea. Het ware toch op z'n minst „netjes”, om daaronder ook te begrijpen degenen, die hun arbeidsbestaan ten behoeve van de onderneming beschikbaar stellen. Het lijkt daarom niet overbodig (zulks in antwoord op de vierde alinea), een zekere normatieve richtlijn in wet of statuten vast te leggen, juist ook om eenzijdige visies als van de geachte inzender te neutraliseren.

4. Met vreugde stel ik vast, dat óók de Vereniging Effectenbescherming de commissaris het belang der N.V. wenst te doen dienen. Uit de zinsnede „N.V. en aandeelhouders” (vierde alinea) kan worden opgemaakt, dat men dit belang meent te kunnen onderscheiden van dat der aandeelhouders, al worden zij beide nog tezamen gesteld tegenover de belangen van buitenstaanders (wie dat dan ook mogen zijn). Een begin van ontkoppeling bestaat dus ook in de visie van de geachte inzender. De vennootschappelijke realiteit en praktijk (mèt de moderne rechts-wetenschappelijke visie<sup>1)</sup> zijn op dit stuk al aanmerkelijk verder. Zoals reeds eerder betoogd, zou ik die werkelijkheid juridisch willen funderen. Dat is ook in het belang van onze positie in de toekomstige verhoudingen binnen de E.E.G.

's-Gravenhage.

Mr. P. A. BLAISSE.

<sup>1)</sup> Vgl. Prof. Mr. J. M. M. Maeijer: „Het belangenconflict in de Naamloze Vennootschap”, Inaug. rede, Nijmegen 1964, blz. 7.

## MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

### Examen Operationele Research Analist

Dit jaar is door de Vereniging voor Statistiek een nieuw examen ingesteld, nl. voor het verkrijgen van het diploma Operationele Research Analist. Het examenprogramma O.R. Analist is door een commissie van de Sectie Operationele Research opgesteld en beoogt de kennis van de kandidaten te toetsen betreffende het toepassen en gebruiken van O.R.-technieken, zoals voor het oplossen van optimaliseringsproblemen bij voorraadbeheer, toewijzing, produktieplanning, wachttijden en netwerkplanning. De O.R. Analist zal in grote organisaties onder leiding en in kleinere organisaties zelfstandig of in samenwerking met een adviseur werkzaam zijn.

Bij gebleken voldoende belangstelling zal dit examen voor het eerst op 5 oktober 1965 schriftelijk worden afgenomen in bijzijn van een door de Minister van Economische Zaken aan te wijzen gecommitteerde. Het mondelinge examen zal plaats hebben op een nader te bepalen datum in november aanstaande.

Een volledig beeld van de eisen voor en de gang van zaken bij het examen geeft het „Examenprogramma Operationele Research Analist”, dat verkrijgbaar is door, met vermelding van het gewenste, f. 2,50 over te maken op girorekening 202091 ten name van de penningmeester van de Vereniging voor Statistiek te Den Haag.

Aanmeldingen voor het aanstaande examen dienen te geschieden vóór 15 juli 1965, met gebruikmaking van een aanmeldingsformulier dat verkrijgbaar is bij de secretaris van de Vereniging voor Statistiek, Postbus 299, Weena 700, Rotterdam-3, tel. (010) 116181, toestel 65.

## GELD- EN KAPITAALMARKT

### Geldmarkt.

Dank zij een zuinig kasbeheer in de laatste weken van de maand konden de banken de zware juni-ultimo met niet al te grote moeilijkheden opvangen. De weekstaten van De Nederlandsche Bank per 21 en 28 juni laten zien dat het beroep op haar kredietfaciliteiten bijna f. 30 mln. heeft

bedragen. Dit opvangen werd ook vergemakkelijkt doordat de uitgaande betalingen van het Rijk de ontvangsten overtreffen. Het tegoed van de Staat bij de Centrale Bank daalde in de op 28 juni eindigende zevendaagse periode van f. 323 mln. tot f. 196 mln., dus met f. 127 mln., hoewel de Minister van Financiën netto f. 56 mln. schatkistpapier in de markt wist te plaatsen en in verband met de financiering van de vroeger plaats gehad hebbende guldenstrekkingen van het I.M.F., die eerst uit 's Rijks Kas waren betaald, f. 100 mln. schatkistpapier bij De Nederlandsche Bank heeft ondergebracht.

Inmiddels is de bankpapierstroom zich alweer in omgekeerde richting gaan bewegen. De bij De Nederlandsche Bank opgenomen kredieten zullen wel zijn afgelost en de grotere ruimte maakte een daling van de callgeldrente van 3 pCt. tot 2½ pCt. mogelijk.

### Kapitaalmarkt.

Met het verstrijken van het eerste halfjaar zijn ook de meeste jaarverslagen over 1964 aan het licht gebracht, zodat men een overzicht heeft van de in het vorige jaar bereikte resultaten. Wanneer men deze afmeet aan de uitgekeerde dividenden, ziet men dat 1964 zeer bevredigend is geweest. Volgens de dividendstatistiek van „Het Financieele Dagblad” is 92 pCt. van de 299 ondernemingen, die een dividend hebben gedeclareerd, met een gelijk of hoger dividend uit de bus gekomen. In 1964 was het percentage 85. Deze resultaten werden bereikt niettegenstaande de loonexplosie ernstige moeilijkheden deed vrezen.

In de koersontwikkeling van aandelen is thans een lichtpuntje aan de donkere hemel verschenen. Aan de koersdaling in Wall Street is een einde gekomen en een herstel brak in de afgelopen week door. Hoewel Amsterdam bij de daling prompt volgde, is er nu een aarzeling t.a.v. de stijging. Dit is begrijpelijk. Immers, de Interest Equalization Tax verhindert, althans bemoeilijkt, wel kapitaal-export, niet de -import. Dalen de koersen in New York, dan leidt dit tot aanbod op de Amsterdamse beurs, waardoor ook hier de koersen onder druk komen. Een grotere vraag in New York heeft echter niet onmiddellijk een stijging van de vraag in Amsterdam ten gevolge.

Zoals hierboven bleek zit de Staat krap bij kas. Dit is de reden, dat de Minister van Financiën een lening heeft aangekondigd, nl. een uitgifte van f. 200 mln., welk bedrag bij voldoende belangstelling tot f. 300 mln. kan worden

## GEMEENTE LEEUWARDEN

Aan de Gemeentelijke H.B.S.-A wordt per 1 september 1965 gevraagd een

# DOCENT

voor: boekhouden 15 lessen  
handelsrekenen en handelskennis 10 lessen  
economie 8 lessen.

Bij voorkeur gecombineerd.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te zenden aan Burgemeester en Wethouders. In de linkerbovenhoek van de envelop te vermelden: OCZ 5.



verhoogd, tegen een rente van  $5\frac{3}{4}$  pCt. en een koers van  $98\frac{1}{2}$  pCt. Voor een staatslening is dit historisch gezien een hoge rente. Leningen van 5 pCt. zijn er in de loop der jaren verschillende uitgegeven. In 1964 kwam er een  $5\frac{1}{4}$  pCt. lening aan de markt en alleen in 1924 een 6 pCt.-lening. Ook de machtige Staat moet het hoofd buigen voor de krachten van de markt.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L.	25 juni 1965	2 juli 1965
Algemeen .....	405	410 — 357	357	371
Internationale concerns .....	568	583 — 505	505	528
Industrie .....	355	371 — 320	321	330
Scheepvaart .....	146	155 — 136	137	141
Banken en verzekering .....	236	243 — 187	188	200
Handel enz. ....	170	180 — 162	162	167

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).				
Koninklijke Petroleum .....	f. 158,20	f. 134,40	f. 137,90	
Philips G.B. ....	f. 145,-	f. 119,-	f. 128,50	
Unilever .....	f. 141,80	f. 131,30	f. 139,50	
A.K.U. ....	454 $\frac{3}{4}$	445 $\frac{1}{2}$	459 $\frac{1}{2}$	
Expl. Mij. Scheveningen.....	220	205	217	
Hoogovens, n.r.c. ....	541	488	502	
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c. ....	911 $\frac{1}{2}$	841	848	
Amsterdam-Rotterdam Bank...	f. 66,10	f. 56,60	f. 62,50	
Nationale Nederlanden, c. ....	784	572	620	
Robeco .....	f. 224,40	f. 214	f. 217	

	30 dec. 1964	25 juni 1965	2 juli 1965
New York.			
Dow Jones Industrials.....	874	854	875
Rentestand.			
Langlopende staatsobligaties b)	5,17	5,58	5,54
Aandelen: internationalen b) ..	3,42	.	.
lokale b) .....	3,26	.	.
Disconto driemaands schatkist- papier .....	3 $\frac{7}{16}$	4 $\frac{1}{8}$	4 $\frac{1}{8}$

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.  
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

## DOOR RECLAME

kan men te veel  
en ook te weinig uitgeven

★

De meeste mislukkingen  
zijn vaak het gevolg van het LAATSTE

## ADVERTEREN

kost geld

★

NIET adverteren

kost veel

meer geld

!



## RING VAN ROTTERDAMSE REPETITOREN

De R.R.R., een bekende landelijke instelling die opleidt voor diverse economische studierichtingen, heeft plaats voor een academisch gevormd

## DOCENT STATISTIEK

Bij voorkeur dient de aan te stellen docent over een behoorlijke praktijkervaring in deze materie te beschikken.

Gegadigen dienen in het westen of centrum des lands woonachtig te zijn.

Het betreft hier werk voor een 30-tal avonden per jaar.

Sollicitaties worden gaarne ingewacht bij het secretariaat van de R.R.R., Bezuidenhoutseweg 223, Den Haag. Tel. 83 62 55.

Wat betekent

bewind-  
voering

door de

Kas-Associatie

Deskundig beheer van effecten, onroerende goederen, enz. Zorgvuldige, objectieve afweging van eventueel tegenstrijdige belangen der verschillende bij een vermogen betrokken personen. Accurate administratie.

**KAS-ASSOCIATIE**  $\frac{2}{3}$

spuistraat 172 amsterdam





## DIT ↑ VERLIES WORDT HIER ↑ GEDRAGEN

Een verstandig ondernemer begeleidt zijn produkt. Hij kent de risico's van het transport en dekt zich bij CENTRAAL BEHEER. Want CENTRAAL BEHEER is samen met de bij haar aangesloten ondernemersorganisaties een veelomvattende verzekeringscombinatie. CENTRAAL BEHEER is een instelling voor het bedrijfsleven en als zodanig de aangewezen begeleider voor elk transport.

### VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

### WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen, collectieve Invaliditeitsverzekering.

### BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

### MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

### PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en Invaliditeitsverzekering.

### VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.



# CENTRAAL BEHEER

BOS EN LOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 • POSTBUS 8400

HANDELS- EN INDUSTRIËLE ONDERNEMING  
IN OVERZEESE RIJKSDELEN

vraagt wegens uitbreiding activiteiten een

## bedrijfseconoom

welke in de eerste plaats belast zal worden met werkzaamheden van het directie-sekretariaat.

**Vereisten:** organisatorische en leidinggevende capaciteiten

bij voorkeur academische vorming

serieus en actief

prot. godsdienst belijdend

leeftijd ca. 27 tot 37 jaar

Eigenhandig geschreven sollicitaties met opgave van opleiding, levensloop, huidige werkkring, referenties en salaris-indicatie te richten aan het Bureau van dit blad, onder no. ESB 27-1, Postbus 42, Schiedam.



### GEMEENTE ROTTERDAM

Bij de Accountantsdienst kunnen worden geplaatst enige

## assistent-accountants

c.q.

## adjunct-accountants

Naast ruime controle-ervaring dienen gegadigden in het bezit te zijn van een der volgende diploma's of opleidingen:

het Staatspraktijkdiploma voor Bedrijfsadministratie, diploma Gemeentefinanciën, een akte M.O. Handelswetenschappen of M.O. Boekhouden,

N.I.V.A.-examen t/m Bedrijfseconomie, kandidaatsexamen Economie met tentamen Voortgezet Boekhouden.

Rangindeling en salaris (liggende tussen f 663,— en f 1.377,— per maand, exclusief huurcompensatie en vakantietoelage) zijn afhankelijk van leeftijd, opleiding en controle-ervaring.

De A.O.W.-premie komt voor rekening van de gemeente.

Sollicitatiebrieven onder no 321 binnen 14 dagen te zenden aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, stadhuis, Rotterdam.

**GELD**  
GEHEEL PER POST  
VAN F. 200.- TOT F. 6000.-  
(KWIJTSCHELDING BIJ OVERLIJDEN)  
ALGEM. VOORSCHOT- EN GELDSCHIEFBANK N.V.  
**ALVOBA**  
GEULSTR. 49 - GRONINGEN  
TEL. 05900-37645



### GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE

Bij de afdeling Economische Zaken der Gemeentesecretarie kan worden geplaatst een

## ECONOMISCH GESCHOOLDE KRACHT

wiens taak voornamelijk zal bestaan in het onderzoeken, rapporteren en - op adviserend niveau - behandelen van vraagstukken, samenhangend met de economische problematiek van een grote gemeente.

Naast het diploma doctoraal economie en zo mogelijk ervaring op bovengenoemd terrein dienen gegadigden te beschikken over een grote werkkraft, representatieve hoedanigheden, een goede mondelinge- en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid en leidinggevende capaciteiten.

Basissalaris, liggende tussen f 20.000,— en f 23.000,— per jaar. Huurcompensatie (5,3%), vergoeding AOW/AWW-premie, vakantietoelage (4%), waarde vaste pensioenvoorziening, gunstige kindertoelageregeling, verplaatsingskostenvergoeding en verlofregeling.

Salariëring en dienstverband nader overeen te komen.

Gegadigden dienen bereid te zijn zich eventueel aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Uitvoerige, eigenhandig geschreven sollicitaties, met opgave van volledige personalia, alsmede van de naam van dit blad binnen 14 dagen ONDER No. M 168 te zenden aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burg. de Monchplein 10, 's-Gravenhage.

Sluit uw verzekering bij de



## Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVZERZEKERING EN LIJFRENTÉ

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

## Algemeene Friesche Schadeverzekering-Maatschappij N.V.



LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGÉLO - HAARLEM - ARNHEM

### KABINET VAN DE GEVOLMACHTIGDE MINISTER VAN SURINAME

Ten behoeve van de Algemene Dienst van het Ministerie van Openbare Werken en Verkeer in Suriname en ten behoeve van de Lands Telegraaf- en Telefoondienst van het Ministerie van Openbare Werken en Verkeer in Suriname wordt gevraagd:

#### EEN BEDRIJFSECONOOM

- Vereisten:** Universitaire opleiding en ervaring in een overeenkomende functie;
- Uitzending:** in tijdelijke dienst met een dienstverband van drie jaren met mogelijkheid van verlenging;
- Bezoldiging:** Sur. crt. f. 9.600,— - f. 12.000,— (8 × 1 × S f. 300,—) 'sjaars. Inpassing in de salarisschaal geschiedt naar gelang van de opgedane ervaring;
- Kortverbandtoelage:** 10% van de gedurende de werkzaamstelling in Suriname te verdienen bezoldiging, uit te betalen na afloop van het dienstverband;
- Uitrustingskosten:** voor gehuwden  $\frac{1}{2}$  gedeelte van de toe te kennen jaarbezoldiging met een maximum van Sur. crt. f. 2.500,—; voor ongehuwden  $\frac{1}{4}$  gedeelte van die bezoldiging;
- Overtocht:** voor Landsrekening, c.g. ook voor het wettig gezin, van Nederland naar Suriname en, na afloop van het dienstverband, van Suriname naar Nederland;
- Vakantie:** 30 dagen per jaar, welke kunnen worden opgespaard tot afloop dienstverband.

Sollicitaties in duplo (een exemplaar op Luchtpostpapier) vermeldende volledige opleiding, levensloop, opgedane ervaring, alsmede een opgave van referenties, vergezeld van een recente pasfoto, te zenden aan het Kabinet van de Gevolmachtigde Minister van Suriname, Alexander Gogelweg 2, Den Haag.



Bij het Centraal Bureau voor de Statistiek Bureau Statistische Analyse, kan worden geplaatst een

#### ECONOMETRIST OF EEN ECONOOM

met belangstelling voor kwantitatief onderzoek.

De taak omvat het zelfstandig uitvoeren van wetenschappelijke onderzoekingen, welke van belang zijn voor vraagstukken van het economische en sociale beleid, onder gebruikmaking van econometrische en mathematisch-statistische methoden, waarbij tevens leiding gegeven moet worden aan jongere wetenschappelijke medewerkers.

Het werk vraagt een uitgesproken wetenschappelijke aanleg, creativiteit en originaliteit, alsmede grondige beheersing van methoden en technieken.

Salaris van f. 1.227,— / f. 1.911,—, excl. 5,3% huurcompensatie en 4% vakantietoelage. Verder perspectief niet uitgesloten.

Belangstellenden worden uitgenodigd zich schriftelijk te wenden tot het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Oostduinlaan 2, 's-Gravenhage.